

GRADUAŁ WAWELSKI

(KRAKÓW, AIBKKK, Ms 45)

STUDIUM PRZYPADKU

Redakcja Susi Ferfoggia, Wojciech Baran

Graduał wawelski

(Kraków, AiBKKK, Ms 45)

Studium przypadku

Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej

tel. + 48 572 293 827

www.aibkkk.pl

Wawel 3, 31-001 Kraków

TOM 19

redaktorzy serii: ks. JACEK URBAN, ks. WOJCIECH BARAN

Graduał wawelski

(Kraków, AiBKKK, Ms 45)

Studium przypadku

Redakcja

Susi Ferfoggia, Wojciech Baran

Kraków 2025

Susi Ferfoglja
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
 <https://orcid.org/0000-0001-7230-6648>
 susi.ferfoglja@upjp2.edu.pl

Wojciech Baran
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
 <https://orcid.org/0000-0002-3049-0050>
 wojciech.baran@pz.upjp2.edu.pl

© Copyright by Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie,
Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej and Księgarnia Akademicka, 2025

Recenzent
dr hab. Jakub Kubieniec, prof. UJ

Opracowanie redakcyjne
Anna Kandzior-Zug

Projekt okładki
Lidia Piech, Lesław Sławiński

ISBN 978-83-8368-273-0 (druk)
ISBN 978-83-8368-274-7 (pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788383682747>

Na okładce wykorzystano fragment z manuskryptu Graduału wawelskiego
(Kraków, AiBKKK, Ms 45), k. 208r (miniatura Jana Chrzciciela)

Publikacja dofinansowana z subwencji dla Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

Ten utwór jest dostępny na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe (CC BY 4.0)

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

Spis treści

Wstęp	7
EWELINA ZYCH	
Katedra na Wawelu w XV wieku	11
WALDEMAR JAN PAŁĘCKI MSF	
Liturgia w Polsce w XV wieku	37
WOJCIECH ŚWIEBODA	
Analiza kodykologiczna manuskryptu Kraków, AiBKKK, Ms 45	75
WOJCIECH BARAN, SUSI FERFOGLIA	
Contents of the Gradual Kraków, AiBKKK, Ms 45	93
MONIKA JAKUBEK-RACZKOWSKA, JULIUSZ RACZKOWSKI	
Analiza systemów zdobień w graduale Kraków, AiBKKK, Ms 45	191
Ks. MARIUSZ BIAŁKOWSKI	
<i>Signum distinctivum melodicum</i> rękopisu Kraków, AiBKKK, Ms 45	219
HANA VLHOVÁ-WÖRNER	
Late Chant Compositions in the Kraków Gradual from the Fifteenth Century (Kraków, AiBKKK, Ms 45)	237
Noty o autorach	255
Indeks osobowy	259

Wstęp

Oddajemy Państwu do rąk kolejną monografię z serii *Ad fontes cathedralis Cracoviensis*, poświęconą kolejnemu rękopisowi prezentującemu liturgię katedry wawelskiej epoki średniowiecza: Graduale Kraków, AiBKkk, Ms 45, najstarszemu graduałowi zachowanemu w Archiwum i Bibliotece Krakowskiej Kapituły Katedralnej. Jest to już druga monografia, która powstaje w celu przedstawienia badań nad wybraną księgą liturgiczno-muzyczną bogatego archiwum jednego z najważniejszych ośrodków kościelnych w Polsce: katedry wawelskiej, wywierającej wpływ na kształt liturgii w kraju i za granicą¹.

Dlaczego mamy się zajmować badaniami nad historią liturgii jakiegoś ośrodka partykularnego? Czy rzeczywiście warto poświęcić czas dla zgłębiania tradycji minionych wieków, skoro obecnie liturgia ma zupełnie inny kształt i inne problemy? Odpowiedź jest oczywiście twierdząca: tak, warto! Wskazał na to m.in. wielki badacz liturgii pierwotnego Kościoła Josef Andreas Jungmann SJ:

Nie możemy właściwie wyartykułować i poprawnie rozwiązać obecnych i przyszłych problemów, dopóki nie przestudiujemy przeszłości. Im bardziej angażują nas one i im są głębsze, tym bardziej dokładne muszą być nasze badania historii. Jest to szczególnie prawdziwe w dziedzinie liturgii, ponieważ tutaj historia musi nam pomóc w diagnozie tego, co mamy, i pokazuje, co odziedziczyliśmy².

Badania nad liturgią przedtrydencką odsłaniają bogactwo myśli i piękno życia modlitewnego danego ośrodka liturgicznego. Wykazują one, że liturgia nie jest tylko teatralnym aktem estetycznym, ale przede wszystkim – aktem modlitwy, głęboko

¹ Pierwsza monografia dotyczyła najstarszego mszału przechowywanego w Archiwum i Bibliotece Krakowskiej Kapituły Katedralnej, zob. *Konferencja międzynarodowa Ad fontes cathedralis Cracoviensis: recepcja rękopisu Missale plenarium AKKK Ms 3*, red. S. Ferfoglia, Kraków 2022. Dwa lata wcześniej zbadano Sakramentarz tyniecki. Choć rękopis ten pochodzi z opactwa Benedyktynów w Tyńcu, a obecnie jest przechowywany w Bibliotece Narodowej w Warszawie, to jest on świadkiem liturgii celebrowanej w Krakowie w XI w., zob. *Ad fontes Tynecenses: Sakramentarz Tyniecki – perspektywa liturgiczno-muzyczna*, red. S. Ferfoglia, Kraków 2020.

² J.A. Jungmann, *Liturgia pierwotnego Kościoła*, tłum. T. Lubowiecka, Kraków 2013, s. 15.

teologicznym i egzystencjalnym, aktualizacją doświadczenia wiary, która staje się pamiątką i uobecnieniem tajemnicy Boga w historii.

Badany rękopis wawelski *Graduale Kraków, AiBKKK, Ms 45*, to przede wszystkim księga muzyczna, zawierająca wszystkie śpiewy potrzebne do sprawowania liturgii Mszy św. w jej dekoracji. Melodie jednogłosowe wpisują się w ten sam repertuar, który rozbrzmiewał w świątyniach całego ówczesnego chrześcijańskiego świata, tam, gdzie sprawowano liturgię w rycie rzymskim. W celu przedstawienia wawelskiego rękopisu w sposób jak najbardziej interdyscyplinarny, zwróciliśmy się do cenionych badaczy i znawców historii, liturgii, sztuki i muzyki XV w.

Teksty zawarte w niniejszej monografii można podzielić na trzy kategorie:

1. wprowadzające, prezentujące historię i liturgię w XV w. w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem katedry wawelskiej,
2. ukazujące wprost badany rękopis zarówno od strony „zewnętrznej”, jak i „wewnętrznej”,
3. szczegółowo opracowujące problemy muzyczne badanego rękopisu.

Zbiór otwiera artykuł autorstwa Eweliny Zych przedstawiający dzieje katedry na Wawelu, która przeżywała swój rozkwit w XV w. Dzięki niemu czytelnik bardzo szybko może wejść w „atmosferę” tego miejsca, w którym liczne fundacje objawiały aspiracje władców i duchowieństwa, co ukształtowało wystrój zewnętrzny i wewnętrzny katedry. W tej przestrzeni toczyło się życie liturgiczne, które wnikliwie przedstawił ks. Walde-
mar Jan Pałęcki MSF. Prezentacja takiego szerokiego kontekstu historycznego i liturgicznego pozwala umiejscowić rękopis służący do kultu w katedrze wawelskiej we właściwej perspektywie.

Kolejny artykuł rozpoczyna grupę tekstów zajmujących się samym kodeksem wawelskim. Wojciech Świeboda omówił w nim formę księgi, przedstawiając precyzyjną analizę kodykologiczną. Następne opracowanie, autorstwa ks. Wojciecha Barana i Susi Ferfoglii, koncentruje się na zawartości rękopisu, czyli szczegółowym wykazie śpiewów oraz transkrypcji rubryk odsłaniających nam obraz porządku liturgicznego krakowskiej katedry. W kolejnym studium Monika Jakubek-Raczkowska i Juliusz Raczkowski ukazali kodeks jako bogato iluminowane dzieło sztuki, analizując rękopis od strony artystycznej: jego formy, relacji z tekstem i techniki wykonania „ze szczególnym naciskiem na partię zasadniczą, najbardziej wartościową pod względem artystycznym, wykonaną we wczesnym okresie krakowskiego malarstwa książkowego w pierwszej ćwierci XV w.”.

Ostatnie dwa artykuły poświęcone są szczegółowym zagadnieniom muzycznym. Pierwszy, autorstwa ks. Mariusza Białkowskiego, odsłania przed nami notację muzyczną, która wyszła spod pióra kilku skrybów. Przyczynek wieńczący tę monografię, napisany przez Hanę Vlhovą-Wörner, ukazuje nam graduał z katedry krakowskiej jako

cenne świadectwo rozkwitu kompozycji muzycznych i wykonywania śpiewu liturgicznego w późnym średniowieczu.

Artykuły tu zebrane nie wyczerpują tematu i nie rozwiązują wszystkich problemów związanych z tytułowym manuskrypcem, ale raczej wskazują na złożoność badań nad średniowiecznym kodeksem liturgicznym. Teksty te sygnalizują wiele zagadnień związanych ze szczegółowymi problemami historii, liturgiki, kodykologii, sztuki, muzykologii i otwierając nowe perspektywy, dają możliwość prowadzenia dalszych badań, zwłaszcza porównawczych. Mamy nadzieję, że zbiór ten zainspiruje kolejnych badaczy i uświadomi wartość i zasadność interdyscyplinarnego podejścia do średniowiecznych źródeł liturgiczno-muzycznych.

*Kraków, 22 lutego 2025 r.
w święto katedry św. Piotra
ks. Wojciech Baran, Susi Ferfogli*

EWELINA ZYCH

Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej

Katedra na Wawelu w XV wieku

Wiek XV dla katedry na Wawelu to czas rozbudowy świątyni – w tym czasie nieco zmienia się jej bryła, a także wygląd wnętrza. U progu XV w. mija niespełna 40 lat od uroczystej konsekracji świątyni, kilkanaście lat od koronacji Jadwigi i Jagielly i półtora roku od pogrzebu królowej. Na to stulecie przypadają rządy Jagiellonów: Władysława, jego synów: Władysława i Kazimierza oraz wnuka: Jana Olbrachta.

O katedrze w średniowieczu pisał u progu XX w. Tadeusz Wojciechowski¹. Jego praca stanowiła punkt wyjścia do badań podejmowanych przez kolejne pokolenia badaczy, których rezultatem jest wiele artykułów naukowych². Skupiano się w nich na poszczególnych aspektach funkcjonowania katedry w XV w. lub – szerzej – w wiekach średnich. Omówiono w nich m.in. dzieje wybranych kaplic, elementy wyposażenia, liturgię, a także wydarzenia i postaci związane z tym miejscem. Dla poznania historii katedry w XV w. cenne są wydawnictwa źródłowe odnoszące się do Wawelu i Krakowa: *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu* oraz *Cracovia Artificum*; ponadto kodeksy dyplomatyczne oraz kronika spisana przez Jana Długosza.

Jagiellonowie a katedra

Katedra na Wawelu, wówczas najważniejsza świątynia w kraju, była miejscem koronacji, ślubów, pogrzebów przedstawicieli dynastii jagiellońskiej. W pierwszej ćwierci

¹ T. Wojciechowski, *Kościół katedralny w Krakowie*, Kraków 1900.

² Zob. bibliografię zawierającą prace, które posłużyły do przygotowania niniejszego opracowania.

XV w. w katedrze odbyły się koronacje trzech kolejnych żon Władysława Jagiełły: Anny Cylejskiej (1402-1416, koronowana 1403), Elżbiety Granowskiej (1417-1420, koronowana 1417) i Zofii Holszańskiej (1422-1434; koronowana 1424, zm. 1461). Kolejne dekady przyniosły koronacje królewskie: Władysława Warneńczyka, Kazimierza Jagiellończyka, a pod koniec stulecia – Jana Olbrachta. Na koronację pierwszego z nich spisano ceremoniał w osobnej księdze³, która zachowała się do dziś – to niewielki wolumin oprawiony w czerwoną skórę, zwany *Ordo coronandi* (Kraków, Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, dalej: AiBKkk, sygn. Ms 17); możliwe, że był on przeznaczony do użytku biskupa krakowskiego. Ponadto ceremoniały koronacyjne zostały wpisane do pontyfikałów kolejnych biskupów krakowskich: Zbigniewa Oleśnickiego (Kraków, AiBKkk, Ms 12), Tomasza Strzemińskiego (Kraków, AiBKkk, Ms 13) i Fryderyka Jagiellończyka (Kraków, AiBKkk, Ms 14)⁴. Koronacje odbywały się przed głównym ołtarzem. Wyjątek stanowi koronacja Kazimierza Jagiellończyka (25 czerwca 1447), która odbyła się przed ołtarzem św. Stanisława – miejsce to było bardziej dostępne dla uczestników ceremonii niż prezbiterium. W 1447 r. obowiązki koronatora pełnił biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki⁵.

Katedra na Wawelu była miejscem kilku królewskich ślubów. Na początku 1402 r. odbyła się uroczystość zaślubin Władysława Jagiełły i Anny Cylejskiej, w 1454 r. zaś – Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Rakuszanek, która wtedy też została koronowana.

Wyjątkowe wydarzenie odbyło się po zwycięstwie nad Krzyżakami pod Grunwaldem. Władysław Jagiełło, powróciwszy z północy kraju, 25 listopada 1411 r. przeszedł w triumfalnej procesji z Niepołomic do Krakowa, wioząc zdobyczne wojenne. Wśród nich były dary przeznaczone dla katedry: chorągwie wzięte pod Grunwaldem, Koronowem (10 października 1410). Dwie dekady później w katedrze złożono jeszcze weksylia zdobyte w bitwie pod Dąbkami k. Nakła (13 września 1431)⁶. Weksylia niebawem zawieszono na ścianach katedry w pobliżu grobu św. Stanisława⁷. Do katedry trafiła też XIV-wieczna rękopiśmienna Biblia Ludera z Brunszwiku, zwana krzyżacką lub grunwaldzką (Kraków, AiBKkk, Ms 63). Barwne chorągwie były inspiracją dla

³ Choć badacze nie są zgodni, czy jego treść wykorzystano już podczas tej koronacji.

⁴ Z. Dalewski, *Ceremoniał koronacyjny królów polskich w XV i początkach XVI wieku*, „Kwartalnik Historyczny” 1995, t. 102, nr 3-4, s. 37-60.

⁵ J.A. Chrościcki, *Koronacje królewskie. Analiza przestrzeni ceremonialnej i liturgicznej na wzgórzu wawelskim i w mieście Krakowie*, [w:] *Klejnot w koronie. 650-lecie konsekracji katedry krakowskiej*, red. J. Urban, E. Zych, Kraków 2017, s. 120, *Biblioteka Kapitułna na Wawelu*, t. 10.

⁶ Podobna uroczystość miała miejsce po zwycięstwie pod Murachwą (pod Kopysztyniem) z 30 XI 1432, kiedy Władysław Jagiełło ofiarował katedrze 12 chorągwi zdobytych podczas wojny domowej na Litwie.

⁷ K.J. Czyżewski, *Marsowe echa w krakowskiej katedrze*, [w:] *Na znak świetnego zwycięstwa. W sześćsetną rocznicę bitwy pod Grunwaldem*, t. 1: *Studia*, red. D. Nowacki, Kraków 2010, s. 56.

Jana Długosza, który nakazał Stanisławowi Durinkowi namalowanie ich na pergaminowych kartach, sam zaś przygotował ich opis. W ten sposób powstała niezwykła księga – *Banderia Prutenorum*, przez stulecia przechowywana w archiwum kapitulnym na Wawelu⁸.

Katedra była nekropolią dynastii jagiellońskiej. Tutaj spoczęli królowie⁹ Władysław Jagiełło i Kazimierz Jagiellończyk oraz ich żony i dzieci. W XV w. odbyły się pogrzeby królowych¹⁰ Anny Cylejskiej, Elżbiety z Pilczy Granowskiej i Zofii Holszańskiej, a także królewiat: Jadwigi Jagiellonki, królewicza Kazimierza, Elżbiety Jagiellonki (1465-1466) i drugiej Elżbiety Jagiellonki (1472-1480/1481). Miejsce pochówku królowych żyjących w XV w. wskazywały zwykle płyty nagrobne z inskrypcjami, królów zaś – przygotowane jeszcze za ich życia okazałe kamienne nagrobki.

Grób Anny Cylejskiej znajdował się w południowym ramieniu obejścia, w drugiej od wschodu arkadzie, za stallami kanonicznymi, w pobliżu ołtarza św. Doroty. Grób nakryto prostą płytą kamienną¹¹. Tam też w późniejszym czasie złożono ciało jej córki Jadwigi Jagiellonki oraz ciała dwóch córek Kazimierza Jagiellończyka o imieniu Elżbieta. Liczącego niespełna rok królewicza Kazimierza (ur. 16 maja 1426, zm. 2 marca 1427), syna Zofii i Jagiełły, pochowano przed głównym ołtarzem¹², na wschód od grobu królowej Jadwigi i jej córeczki Elżbiety Bonifacji¹³. Jan Długosz, określając miejsce pochówku ich trojga, wskazywał na ołtarz św. Erazma, który nie przetrwał do naszych czasów¹⁴. Inaczej postąpiono w przypadku Elżbiety z Pilczy Granowskiej (zm. 1420), którą jako pierwszą z kręgu rodziny

⁸ O jej losach pisał w ostatnim czasie ks. Jacek Urban: i d e m, *Spór o „Banderia Prutenorum”*. Pro memoria, [w:] i d e m, *Katedra krakowska i archiwum kapitulne na Wawelu (szkice historyczne)*, Kraków 2023, s. 459-474, *Biblioteka Kapitulna na Wawelu*, t. 16. Tam też wcześniejsza literatura.

⁹ W przypadku Władysława Warneńczyka, którego ciała nigdy nie odnaleziono, ograniczono się do odprawienia żałobnych egzekwii. J. Chrościcki, *op. cit.*, s. 116-117.

¹⁰ Więcej na ten temat zob. B. Czwojdrak, *Śmierć, pogrzeb i upamiętnienie polskich królowych w późnym średniowieczu*, [w:] *Śmierć, pogrzeb i upamiętnienie władców w dawnej Polsce*, red. nauk. H. Rajfura et al., Warszawa 2020, s. 65-76.

¹¹ M. Walczak, *Topografia nekropolii królewskiej na Wawelu w średniowieczu*, [w:] *Klejnot w koronie...*, s. 135.

¹² *Ibidem*, s. 138-139.

¹³ Dokładne usytuowanie grobu Kazimierza Jagiellończyka, przykrytego płytą z wapienia, pokazał na rysunkach dołączonych do artykułu Adam Bochnak. Autor opisał też tkaniny znalezione w grobie małego Jagiellona oraz przytoczył treść protokołu badania kośćca dziecka. I d e m, *Groby królowej Jadwigi i królewicza Kazimierza Jagiellończyka w katedrze wawelskiej*, „Studia do dziejów Wawelu” 1968, t. 3, s. 150, 151, 162-164, 168-169.

¹⁴ M. Starzyński, „Obiit rex”, czyli co wiemy o śmierci i pochówku Władysława Łokietka (w kontekście wcześniejszych eksploracji średniowiecznych grobów królewskich na Wawelu), „Historia Slavorum Occidentis” R. 13, 2023, nr 1 (36), s. 126.

panującej pochowano w kaplicy. Wybór padł na kaplicę Mansjonarską (obecnie: kaplica Batoiego), a miejsce pochówku okolono kratą¹⁵. W pobliżu znajdował się ufundowany przez Pileckich ołtarz św. Elżbiety¹⁶. Kilkadziesiąt lat później w kaplicy własnej fundacji (kaplica Świętej Trójcy) spoczęła Zofia Holszańska. Jej grób nakryto prostą kamienną płytą, ozdobioną inskrypcją odlaną z brązu, być może z elementami heraldycznymi¹⁷.

Nagrobek Władysława Jagiełły¹⁸ znajduje się w korpusie nawowym, w pobliżu ołtarza św. Stanisława, nad którym w momencie pogrzebu monarchy wciąż wisiały chorągwie zdobyte na Krzyżakach. Okolono go żelaznymi kratami¹⁹. Był gotowy najpóźniej w 1430 r., władca nakazał bowiem jego przygotowanie jeszcze za życia. Podobnie zawczasu, w 1421 r., Jagiełło ustanowił fundacje mszalne za duszę swoją i członków swej rodziny. Miały być one odprawiane przy ołtarzu św. Krzysztofa, czyli obok miejsca planowanego pochówku królewskiego²⁰. Jego syn Kazimierz Jagiełłończyk (zm. 1492) na miejsce swojego wiecznego spoczynku obrał kaplicę Świętokrzyską, którą ufundował wspólnie z żoną. Tam też znajduje się jego nagrobek, wykonany przez Wita Stwosza z płamistego marmuru salzburskiego. Jest on uważany za jedno z najważniejszych dzieł sztuki sepulkralnej późnego gotyku²¹.

Obok okazałych nagrobków i skromniejszych płyt nagrobnych formą upamiętnienia zmarłych były epitafia umieszczane w katedrze. Na przełomie XIV i XV w. powstało wierszowane epitafium dedykowane królowej Jadwidze. W następnych dekadach do katedry trafiły epitafia kolejnych członków rodziny panującej. Po 1434 r. Grzegorz z Sanoka przygotował epitafium ku czci Władysława Jagiełły. Tablica miała znajdować się w pobliżu nagrobka monarchy. Epitafia przygotowano

¹⁵ Płyta nagrobna królowej nie zachowała się do dziś. Jej ciało miało zostać przeniesione w inne miejsce, gdy przygotowywano grób dla Stefana Batoiego. Do dziś na jego nagrobku znajduje się inskrypcja upamiętniająca Elżbietę Granowską i miejsce jej pochówku. Zob. *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. 8: *Województwo krakowskie*, red. Z. Perzanowski, z. 1: *Katedra krakowska na Wawelu*, wyd., wstęp i komentarz A. Perzanowska, red. R.M. Zawadzki, Kraków 2002, s. 118.

¹⁶ M. Walczak, *Topografia nekropolii...*, s. 139.

¹⁷ *Ibidem*, s. 139-140. Treść odtworzonej inskrypcji zob. *Corpus Inscriptionum Poloniae*, s. 339.

¹⁸ Dokładny opis postaci króla na nagrobku zob. M. Grzęda, *Wizerunek Władysława Jagiełły na nagrobku w katedrze na Wawelu*, „Folia Historiae Artium. Seria Nowa” 2015, t. 13, s. 51-72.

¹⁹ M. Walczak, *Topografia nekropolii...*, s. 135, 137.

²⁰ A. Włodarek, *Czy nagrobek króla Władysława Jagiełły został ukończony w roku 1430?*, [w:] *Klejnot w koronie...*, s. 147, 150, 152.

²¹ Opis nagrobka zob. M. Skubiszewska, *Program ikonograficzny nagrobka Kazimierza Jagiełłończyka w katedrze wawelskiej*, „Studia do Dziejów Wawelu” 1978, t. 4, s. 117-121; M. Walczak, „Umierający król”. *U źródeł formuły ikonograficznej nagrobka Kazimierza IV Jagiełłończyka (1492)*, [w:] *Jagiellonowie i ich świat. Polityka kościelna i praktyki religijne Jagiellonów*, red. B. Czwojdrak et al., Kraków 2020, s. 73, *Studia Jagiellonica*, 4; *idem*, *Topografia nekropolii...*, s. 140.

również dla jego córki Jadwigi (zm. 1431) i żony Zofii – oba znamy z przekazów Jana Długosza. Z kolei pod koniec stulecia, po śmierci Kazimierza Jagiellończyka, przygotowano *Epitaphium Casimiri Polonorum Regis* (zachowane w tekście relacji z pogrzebu króla)²².

Katedra była także miejscem pochówku lokalnych dostojników kościelnych na czele z biskupami krakowskimi. Zbigniew Oleśnicki jako pierwszy z krakowskich ordynariuszy został pochowany nie w kaplicy, lecz w chórze katedry. Spізową płytę nagrobną przygotowano jeszcze za życia kardynała²³. Poświęcono mu trzy poetyckie epitafia (zachowane w *Dialogu o Zbigniewie Oleśnickim*). Nad jego grobem zawieszono trzy kapelusze kardynalskie²⁴. Epitafium, już w formie humanistycznej, powstało na cześć Jana Lutkowicza z Brzezia (zm. 1471), pochowanego na koszt kapituły w prezbiterium katedry²⁵.

W podziemiach katedry złożono też ciała biskupów Tomasza Strzemińskiego i Jana Rzeszowskiego. Nagrobek pierwszego z nich miał znajdować się między wejściem do zakrystii a kaplicą Zebrzydowskiego, w pobliżu ufundowanego przez Strzemińskiego ołtarza Przemienienia Pańskiego i przy drodze wiodącej z chóru do zakrystii²⁶. Nagrobek Rzeszowskiego również ustawiono nieopodal zakrystii, naprzeciw bramki wiodącej do chóru²⁷. Wojciech Walanus przypuszcza, że bp Rzeszowski mógł jeszcze za życia zamówić płytę nagrobną²⁸.

Katedra była ponadto miejscem pochówku kleru – kanoników i prałatów, a także przedstawicieli kolegów niższego duchowieństwa. W XV w. wśród pochowanych w katedrze znaleźli się: Stanisław ze Skalmierza (zm. 1431; badacze przypuszczają, że został pochowany właśnie w katedrze, lecz nie jest to potwierdzone), Jan z Dąbrówki (zm. 1472), Jakub z Szadka (zm. 1487) i Jan Elgot (zm. 1452)²⁹.

²² M.A. Janicki, *Zaginione inskrypcje poetyckie katedry wawelskiej (do końca XVI wieku)*. Część I: *Epitafia biskupie i królewskie*, „Studia Waweliana” 2002/2003, t. 11/12, s. 55-56, 59, 65-67.

²³ Obecnie płyta z XIX/XX w. upamiętniająca kard. Oleśnickiego znajduje się w południowym ramieniu ambitu, gdzie wmurowano ją w 1901 r. Por. *Corpus Inscriptionum Poloniae*, s. 343.

²⁴ M.A. Janicki, *op. cit.*, s. 65-66.

²⁵ *Ibidem*, s. 67; W. Walanus, *Co wiadomo o nagrobku biskupa Jana Rzeszowskiego w katedrze na Wawelu. Przyczynek do dziejów nekropolii biskupów krakowskich w średniowieczu*, [w:] *Działalność fundacyjna biskupów krakowskich*, red. M. Walczak, t. 1, Kraków 2016, s. 96.

²⁶ W. Walanus, *op. cit.*, s. 90-92, 98.

²⁷ *Ibidem*, s. 90-92, 98-99.

²⁸ *Ibidem*, s. 96.

²⁹ F. Ziejka, *Uczni mężowie z Akademii Krakowskiej i wawelska katedra*, [w:] *Klejnot w koronie...*, s. 274-275; *Teksty źródłowe do dziejów kultury i sztuki z archiwaliów kurialnych i kapitułnych w Krakowie 1433-1440*, wybór i oprac. B. Przybyszewski, Wrocław et al. 1988, s. 33, *Cracovia Artificum. Supplementa*, 2.

Fundacje królewskie – kaplice

Przedstawiciele rodziny królewskiej, kręgu dworskiego oraz elit kościelnych mieli swój wkład w urządzenie katedry na Wawelu. Przejawiało się to w różnorodnej działalności fundacyjnej. Katedra zyskiwała nowe kaplice, ołtarze, wyposażenie ruchome.

W XV stuleciu do katedry dobudowano dwie kaplice królewskie. Pierwsza z nich została wzniesiona w latach 1431-1433 staraniem królowej Zofii, ostatniej małżonki Władysława Jagiełły³⁰, druga sumptem jej syna i synowej – Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Rakuszanki. Umiejscowiono je na prawo i lewo od zachodnich drzwi katedry. Z czasem obie stały się kaplicami grobowymi – w pierwszej pochowano Zofię, w drugiej Kazimierza i Elżbietę.

Kaplicę św. Trójcy wzniesiono i urządzono w latach 1431-1433. Ozdobiono ją freskami wywodzącymi się z tradycji bizantyńskiej³¹, które nie zachowały się do dziś. Przy kaplicy królowa Zofia ufundowała kolegium złożone z ośmiu kapłanów i jednego kleryka. Ich zadaniem była troska o krzewienie kultu Trójcy Przenajświętszej³². W 1467 r. umieszczono w kaplicy tryptyk św. Trójcy, w którym ks. Przybyszewski doszukiwał się fundacji rycerskiej, może Jana Hinczy z Rogowa? Z kolei Dobrosława Horzela upatruje jej w kręgu dworu królewskiego; być może miał w tym udział sam Kazimierz Jagiellończyk, który w ten sposób chciał okazać cześć swej matce³³.

Druga z kaplic – pw. św. Ducha i św. Krzyża (Świątokrzyska) – została erygowana przez bpa Jana Rzeszowskiego w 1477 r., a jej budowę rozpoczęto w 1467 r. Ściany i sklepienie kaplicy zostały ozdobione freskami malarzy z kręgu pskowskiego (malarstwo bizantyńsko-ruskie). Przedstawiono na nich dzieje Zbawienia³⁴.

³⁰ Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu. Z archiwaliów kapitułnych i kurialnych krakowskich 1440-1500, wybór i oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1960, s. 1, *Źródła do Dziejów Wawelu*, t. 3 [dalej: WŹDW 1440-1500]; K.J. Czyżewski, *Katedra jako kościół królewski. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Klejnot w koronie...*, s. 183.

³¹ W tym stylu ozdobiono również kaplicę Mansjonarską. *Wawel 1000-2000. Wystawa jubileuszowa*, t. 1: *Kultura artystyczna dworu królewskiego i katedry. Zamek Królewski na Wawelu maj-lipiec 2000. Katedra krakowska – biskupia, królewska, narodowa. Muzeum Katedralne na Wawelu maj-wrzesień 2000. Katalóg*, red. M. Piwocka, D. Nowacki, Kraków 2000, s. 15.

³² S. Fedorowicz, *Śłużba Boża w katedrze wawelskiej w czasach jej największej świetności*, [w:] *Klejnot w koronie...*, s. 366.

³³ WŹDW 1440-1500, s. 15-16; J. Kalinowska, *Kaplica Jana Hinczy w katedrze na Wawelu i jej malowidła ścienne*, „*Studia do Dziejów Wawelu*” 1991, t. 5, s. 139; D. Horzela, *Twórczość rzeźbiarska warsztatu tryptyku Świętej Trójcy w katedrze na Wawelu*, „*Studia Waweliana*” 2002/2003, t. 11/12, s. 85. Tryptyk obecnie znajduje się w kaplicy Świątokrzyskiej (został tam przeniesiony). Więcej o tryptyku zob. D. Horzela, *op. cit.*, s. 85-105.

³⁴ *Wawel 1000-2000...*, s. 16.

Niniejsza monografia jest poświęcona najstarszemu zachowanemu gradułowi z Archiwum Kapitułnego na Wawelu, oznaczonemu jako Ms 45, powstałemu w latach 1411-1420. Ta księga liturgiczna jest kluczowa dla zrozumienia przedtrydenckiej liturgii sprawowanej w katedrze wawelskiej za czasów króla Władysława Jagiełły i biskupa krakowskiego Wojciecha Jastrzębca. Wawelskiemu manuskryptowi szczegółowo przyjrzeni się badacze z kilku polskich ośrodków akademickich i jednego zagranicznego, specjaliści z wielu dziedzin: historii, historii liturgii, historii sztuki, kodykologii, paleografii i chorału gregoriańskiego. Dzięki temu Czytelnik otrzymuje do swoich rąk wyczerpujące interdyscyplinarne studium XV-wiecznego kodeksu liturgiczno-muzycznego, które w pogłębiony sposób ujawnia tajemnice średniowiecznego manuskryptu.

Uniwersytet Papieski
Jana Pawła II
w Krakowie

<https://akademicka.pl>